

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

16^e Jaargang.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1908

De Munt in de Volkstaal,

DOOR

J. E. TER GOUW.

VIII.

(*Blank, schelling, malle schelling, zesje, zesthalf, drie, mafje, prenten met schellingen en plakkaat*).

Naar aanleiding van het vorige artikel werd mij van bevriende zijde medegedeeld, dat de benamingen *pronkdaalder* en *pronkgulden* in Friesland nog bekend zijn. Men verstaat daaronder een rijksdaalder of een gulden, dien een jongeheer van zijne moeder met kermis in de portemonnaie kreeg, niet om te verteren, maar enkel om er mee te geuren. In hoeverre deze manier van doen wel paedagogisch correct is, laat ik in 't midden, omdat ik over het opvoedingssysteem der Friesche moeders den staf niet breken wil.

Evenzoo werd mij gemeld, dat in den tijd, toen de oude speciën nog gangbaar waren, dus vóór 1840, in Kampen een Zeeuwsche daalder genoemd werd *bedrogdaalder* (eigenlijk met een minder nette benaming), omdat hij maar 28 stuivers gold. Dit houdt dus blijkbaar verband, met hetgeen in het voorgaande artikel is meegedeeld omtrent de afgezette Zeeuwsche daalders.

Tot de merkwaardige daalders behoort voorzeker ook het reusachtige muntstuk, waarvan ALONSO DE ULLOA verhaalt in zijne *Geschiedenis van Karel V*, in 1610 in 't Hollandsch uitgegeven te Delft.

Toen de erfprins FILIPS in 1549 zijne reis deed door al de staten zijns vaders, kwam hij ook in de stad Bolzan 1) in 't graafschap Tirol, waar hem namens het Graafschap geschonken werd „een soo grooten ghemunten daelder, dat een muyl deselve qualijc draghen conde. Op d'een sijde was ghemunt die figure van den Prince, ende op d'ander sijde de Conincklijcke wapen, met de wapen van Tirol” 2).

Als deze monsterachtige daelder werkelijk bestaan heeft, is hij zeker spoedig den smeltkroes ingegaan en in gewone daalders herschepen.

Wij zullen nu terugkeeren tot munten van minder waardij. Nog heden ten dage is de uitdrukking *een halfblanksheer* in gebruik voor iemand, die zich als heer voordoet, maar geen echte heer is 3).

„Nu! 't is ook niet veel bijzonders, die Gekroonde Roemer, eigenlijk maar een loziment voor reizende kramers en halfblanksheeren”, aldus leest men in VAN LENNEP'S *Klaasje Zevenster*. Zoo kent men ook *halfblanksgezel*: „Deze JOOST was halfblanksgezel bij een schoenmaker” (ALB. THIJM, *Portretten van VONDEL*.) en *halfblanksknecht*: „Men zondt hem naer de keuken bij de andere booden, daer

1) Bolsano, Botzen.

2) Zie *Navorscher* 1855, blz 2.

3) Zie het *Woordenb. d. Ned. Taal* in voce.

hij als een half blanks knecht, dien de handen ver-keerd stonden, overdwars wierdt ontfangen." (*Ned. Spectator*); evenzeer *halfblanksmadam* en *half-blanksjuffrouw*: „Jij mijn het vierkante gat wijzen?“, zegt' eene meid tot hare meesteres, „jij halfblanks Juffrouw! zo moestje al daadlijke beginnen" (*ASSELIJN, De Stiefmoeder* 1684). Zelfs sprak men van *halfblankskoekjes*: „Hoe laet sij heur toch so gheweldich doecke, Van dit ysopus lijf mit sijn bienen, as half blancx koecke." (*W. D. Hooft, Jan Saly* 1622).

Een halfblankskoek schijnt hetzelfde te zijn, wat men in mijne jeugd te Amsterdam noemde: *cen drieduitskorstje*; een halve blank is gelijk drie duiten.

Met dat *ysopus lijf* of *Esopus-lijf* wordt hier bedoeld een vrijer met een bochel en kromme beenen.

Een *halve blank* doet ons vanzelf besluiten tot het bestaan van een *blank*, en deze komt zoo tallooze malen in de volkstaal voor, dat wij maar een greep hebben te doen, om er een aantal aan 't licht te brengen.

Wij beginnen met de „*Cluyt van Tielebuys, A°*. 1541.

„Siet, dit sij dij noch t' achter, ten tijde binnen
Dat úw moeder sterff, drie blancken en een oort
Aen warm wittebroot.”

P. C. Hooft schrijft in 1607:

„Vervalscht men waeren, dat men sien moet wat
men coopt;”

Vreesdemen gallich in, noch helle nae dit leven,
 Waarom en soudmen al sijn broeders niet vergeven,
 Daer onkost van een *blanck* u weeld' en schat
 bereyt?" —

De dichter bedoelt: men moet goed opletten, als men eetwaren koopt, want vele gewetenlooze kooplieden worden alleen door de vrees voor de galg of de hel weerhouden, hunne waren te vervalschen, daar anders voor zes duiten vergif genoeg te koop is en er schatten mee te verdienen zouden zijn.

Voorts:

„Hoeveel wilt ghy hebben? — Maar twintich
croonen
 Moest ghy ons toonen, minder niet een blanck".
 (BREUGHEL'S *Boertighe Cluchten*, 1612)

„Waer is jou Man? — Hij is na Oost-Ingie, Heyn is 't Zee, de Botter geld twee Blancken".

(BREEROO, *Klucht van de Koe* 1612).

De bedoeling is: „Het zijn dure tijden: mijn man moet op zee wat trachten te verdienen, terwijl ik de herberg doe" Zie lager hetzelfde spreekwoord.

„Daar stonden die Brandewijn-drinckers en droncken 't mutsjes om twee blanken."

(id. *Moortje* 1615).

„Voor een blank thuis liggen" beteekent hetzelfde, als 't hedendaagsche „voor een oortje thuis liggen", bijv.:

„De mans krijgen soo meenige streeck,
De vrou die woonter en de man, die leyt'er,
t'huis om een blanck ter weeck,
Soo verd' sal de mijn niet comen, as ick 'er een
trou”,
beweert COPPEN QUISTGOED in VAN SANTEN'S *Lichte
Wigger*, 1617.

Dat een blank geene groote waarde vertegenwoordigde, blijkt ook uit:

„Ick had doen niet een blanck, ja niet een duyts
te gelden”.

(*Witte-broodskinderen* 1641).

„'k Wed om twee blancken, Gerritje, gij sulcx
niet vertelt”.

(VAN DER MUYR, *Ketelboeter* 1644).

Als ook: „En sij mij soo de lenden rosten
Of warachtich mijn heele huys geen twee blancke
koste”.

(VIJGH, *Jaep Rontvoet* 1645).

En ook uit dit:

„'k Bemijn geen poësy, mijn Heer, als in het Frans —
Alsof geen poësy waar goet in 't Nederlants,
Soo spreken vele, die wel om een blanck Frans
weten”.

(*Den gekloekten Advocaat*, 1695).

Alsmede: „Mijne musacie is bij Mijnheers Zangheldin, maar een onnozels zangnymphje, hoewel zij

zomtijds haar dingetjes ook noch al klaard, als
 „een pop van twee blanken”.

(VAN EFFEN, *Holl. Spectator*, 1731—1735).

Zoo noemt men in West-Vlaanderen iemand, die voor weinig geld en met goedkoope materialen huisjes bouwt, een *blankebouwer*. (Zie het *Woor- denboek*, waarin deze uitdrukking ontleend is aan DE BO, *Westvl. Idioticon*).

Ook in spreekwoorden leeft de blank nog in den volksmond, als: „Ga met God en twee blanken!” — „Die tot een blank geboren is, zal zijn leven geen stuiver rijk worden”. — „Die geen blank heeft om zich te laten scheren, moet zijn knevels met geen pomade laten strijken, of zijn haar doen poeieren”, — „Mannetje, eet uw broodje droog, de boter geldt twee blanken”; — deze en nog andere zijn te vinden in het bekende werk van HARREBOMÉE.

In het meer genoemde rekenboek, door MATTHIJS BRUSKENS, Rotterdam 1628, vindt men bij *den Regel Cassiers of Reduct. va gelde* ook nog vraagstukken als deze:

„6603 Blancken, hoe veel gul. zijn 't?” en
 „3654 Tweeblanx-penningen, hoeveel gul.
 zijn 't? —

Met „blancken” bedoelt de schrijver waarschijnlijk de oude Brabantsche halve stuivers van KAREL V en FILIPS II, en met de twee-blankspenningen de heele stuivers van genoemde vorsten.

In 1610 stonden de halve stuivers op een „blanck”. Nu volgt vanzelf de vraag: „Wat was een blank?”

Dr. G. D. J. SCHOTEL 1) en Dr. E. VERWIJS 2) geven daarop een antwoord, dat ten deele goed, ten deele verkeerd is. Beiden zeggen: „eene kleine zilveren munt van 6 duiten en zonder stempel.”— P. H. VAN MOERKERKEN 3) zegt: „6 duiten = $3\frac{3}{4}$ cent.” D. GROEBE 4) was er beter achter, toen hij schreef: „Een goed deel van het thans nog levende geslacht zal zich herinneren, dat zij (lees: hij) bij ons nimmer eene wezentlijke munt geweest is, maar dat men zich met haar vertegenwoordigde eene waarde van zes duiten. Daar zijn er die, hoewel verkeerdelijk, gedacht hebben aan (zilveren) blanke plaatjes, welke tot den opgemelden prijs gangbaar waren gesteld.” Deze geleerde schrijver betoogt verder, dat de naam afkomstig is van de Fransche stuivers, deniers blancs, zoogenoemd ter onderscheiding van de koperen munten, deniers noirs. Deze Fransche stuivers vonden in grooten getale hun weg naar de Nederlanden, waar zij hooger of lager geschat werden, totdat zij eindelijk in 1541 werden gesteld op 36 mijten of $1\frac{1}{2}$ groot, dat is zes duiten. „Zoo nam het gemeene leven, naar aanleiding van deze bepaling, aan, dat een *blank* zes duiten was; en het bleef alzo voortduren, ook nadat die buitenslandsche geldsoort van allen omloop was uitgesloten en niet meer gezien werd” 5).

1) Dr. G. D. J. SCHOTEL, *Wittebroods-kinderen of Bedorven Jongelingen*. Utrecht 1867.

2) Dr. EELCO VERWIJS, *Bredero's Spaansche Brabander*, Leeuwarden 1869.

3) P. H. VAN MOERKERKEN, *Het Nederlandsch Kluchtspel in de 17e eeuw*, Sneek (1898).

4) D. GROEBE, *Handleiding tot de kennis der Nederlandsche Munten*, enz. Amst. 1850.

5) Aldaar bl. 14.

In den jare 1514 werd een onderzoek ingesteld naar de draagkracht der steden en dorpen in Holland en West-Friesland, om daarnaar de nieuwe belasting te regelen. Dit belangrijke stuk werd uitgegeven door de Maatschappij van Ned. Letterk. in 1866 onder den titel van „Informacie upt stuck der Verpondinghe”. Daarin wordt in 't hoofdstuk „Monsterambocht mitter Heyde” (Monster en Ter Heide in Z. H.) verklaard, dat schout en schepenen de dorpslasten innen bij „scellinghen ende es elcken scellinck 1 blanck, ende zijn de 20 scellingen 1 pont van 30 groten.” — Dit komt weer neer op de waarde van 6 duiten, want 1 pond = 120 duiten = 20 schellingen, dus 1 schelling = 6 duiten = 1 blank. Prof. FRUIN teekent zeer terecht aan in de Verklarende Woordenlijst: „Blanck. Muntbenaming voor $1\frac{1}{2}$ gr. of $\frac{3}{4}$ st. Het is onzeker of er een muntstukje van die waarde bestond. In Nederl. muntordonnantiën wordt er geen gewag van gemaakt.” — Wel in evaluatiën, zooals blijken zal.

In de jaren 1548 en 1556 was de blank niet anders dan als eene waarde van zes duiten bekend, gelijk men lezen kan in een *Evaluatie boeckke*, „gheduerende dese Permissie eerst ghepubliceert den xvij^{ste} July int iaer MDXLVIII” en „Gheprint Tantwerpen. Int iaer MDLVI”. Daarin vindt men de afbeeldingen van twee Fransche stuivers van FRANS I, onderling eenigszins verschillend. boven de eene staat: „Die Fr̄asche stuyver een bl̄ac en̄ iij myten” en boven de andere: „Dese nyeuwe Douzain doet een blancke”. —

Den 29^{en} Maart 1549 werden door KAREL V alle Fransche blanken of stuivers verboden 1).

Bij LEYCESTER'S ordonnantie van 1586 werden de oude stuivers gesteld op anderhalven stuiver en de halve op een „blanck” en in 1610 heette het evenzeer: „Den halven van dien tot een blanck”. Men vindt alzoo nergens een bepaald muntstuk, maar alleen de waarde van zes duiten met den naam van blank bestempeld. Als een bewijs, dat die naam „blank” uit Frankrijk afkomstig is, moge dienen, dat men in den aanvang alleen sprak van Fransche blanken. Zij komen in Holland het eerst voor in eene „plackaerde” van graaf WILLEM VI van 19 Januari 1414, waarin de *Vrancricse blancken* gesteld werden op negen tuerluer.

Een tuerluer of toerloer was het vierde van een groot, dus een duit.

In een ordonnantie van zijne dochter JACOBA, dd. 8 Maart 1418 (N. S.) vinden wij „Vrancricse blanken, 't stuck vier Engels”, verder „Vrancricse blanken mit scippen, Johannes, Wesemaels ende Bourgonsche blanken tstick eene groote.”

Eindelijk in eene evaluatie van 1488: „De francke blanken zullen cours hebben voor 2 grooten, de Savoeyische blanken voor 1 gr. 12 ingelsche, de blanken Phls ende Karolus tot 1 groot” 2).

Men had van die Fransche stuivers verschillende soorten, zooals „blancken mitten leliën, mitter sonnen, mitten 2 Leeuwen, mitten L, mitten bas-

1) GROEBE, *Beantwoording der Prijsvraag*, Brussel 1835.

2) VAN DER CHIJS, *de Munten van Holland en Zeeland*, bl 304, 325 en 576.

toen"; verder nog „blancken van Bourbon, Berton-
sche, Britaensche en Coelsche blancken", die alle
naar hun gehalte op verschillende waarden geschat
werden.

In BREDERO's *Griane* (1612) gebruikt BOUWEN
LANGLIJF deze muntbenaming, waarvan de betee-
kenis toen al lang vergeten was, als basterdvloek:

„Wat Frangkse-Blancken! wat gants Lichters!
Wat schiet mijn in mijn sinnen!"—

Eene soort van munt, die den tekstverklaarders
heel wat hoofdbreken kost, is de *blank van mal
passe*, dien men bij BREDERO vindt in den *Spaan-
schen Brabander*. In de uitgave van Dr. E. VERWIJS
leest men deze passage:

OTJE DICK-MUYL de schilder vraagt aan BALICH
den tinnegieter:

„Secht nou en reys, Balich, waer is het beste
smockelbier in de stadt?
In Sinter-KLAES-straet, of in DIRCK VAN ASSEN-steegh?
Daer jij 't pijntjen om *een blanck van mal passe*
kreegh."—

In de Verklarende Woordenlijst bij deze uitgave
vindt men de volgende opheldering:

„*Mal passe. Blanck van*, — uit den zin blijkbaar
voor eene kleinigheid. Een blanck van *mal passe*
was waarschijnlijk een muntstuk van slecht allooi.
Mal passe is mij evenwel in dien zin in de Romaan-
sche talen niet bekend". — Dit laatste willen wij
wel gelooven, want slaan wij den druk van 1621,
(T'Amstelredam. Bij CORNELIS LODEWIJCKSZ. VAN DER

PLASSEN) op, dan lezen wij duidelijk: *een blanck van mal van passe*, en dat verandert de zaak eenigszins.

Wij zijn het eens met Dr. VERWIJS, dat het geheel beteekent *eene kleinigheid*, want een pint bier kostte, althans eenigen tijd later, twee blanken:

„Wel Buurman heb ik jou? ik sachje voor een
 ander an:
 Waar leit de Reis? — Na huis. — en waar van
 daen? — Daar de Kan
 Het vaandel is, daar men *twee blanke geeft voor
 een pintje*,” —

(J. NOOSEMAN'S *Bedrooge Dronkkaart* 1649).

Maar waar het hier op aankomt, is het tweede woordje *van*, dat door den tekstverklaarder over 't hoofd gezien is: er staat namelijk: „*van mal van passe*”. *Van passe* beteekent „behoorlijk, regelmatig, betamelijk,” zooals uit verschillende gelijktijdige plaatsen blijkt:

„Maer iou voorschreven *Meyt is wat moy? —
 Ja *van passe*”.

(BREDERO, *Klucht van den Molenaer* 1613).

„Wat duncktje fijn-man, of het water te kout of
 te hiet is,
 Ick hebbet so wat gemiddelt, 't is nou *van passen
 laeuw*”.

(BREDERO. *Van een Huys-man en een Barbier*)

En nog dit:

„Wangt ick ben *van passe* dick, *van passe* dun,
van passe lang, *van passe* kort”.

(J. STARTER, *Melis Tijssen* 1621).

Mal beteekent niet alleen „dwaas en waanzinnig”, maar ook „vreemd, onecht”, gelijk eenige regelen lager door ons zal aangetoond worden.

De gansche uitdrukking wil dus zeggen: „een blank, die *mal* van *passe* is, die niet behoorlijk, niet gangbaar, onecht is, een stuk vreemd geld, dat ten onrechte voor zes duiten werd in betaling gegeven.” —

Na al het verhandelde, mogen wij met zekerheid aannemen, dat de muntnaam *blank* van Franschen oorsprong is, zoo goed als „*stooter*” van Engelsche afkomst is en „*daalder*” uit het Hoogduitsch afstamt. Wat den laatste betreft: Uit de stad Joachimsthal kwam de Joachimsthaler en die werd Jochemsdaler, daler, daalder; in 't Hoogduitsch: Taler, in 't Fransch: daldre, in 't Italiaansch: tallero, in 't Amerikaansch: dollar, in 't Hebreeuwsch: doler.

Zoo algemeen bekend als het woord *schelling* is, zoo onzeker is men omtrent de eigenlijke beteekenis en de afleiding daarvan.

Oud is het woord zeker: in het Gotisch luidt het *skilliggs*, spreek uit: *skillings* en het dagteekent dus van vóór het jaar 300; in het Oudnoorsch heet het *skillingr*, in het Angelsaksisch *scilling*, in het Engelsch *shilling*, in het Hoogduitsch *schilling*, in het Deensch *skilling*, enz. 1) In het Fransch heet een schelling *escalin*.

1) Zie Dr J. FRANCK, *Etymologisch Woordenboek der Nederl. taal*. 's-Gravenhage 1892.

Er zijn er, die beweren, dat de naam afkomstig is van *schellen*, *schallen*, d. i. klinken, en dat een schelling beteekende eene „klinkende munt”. 1) Anderen brengen 't woord in verband met *schelen*, verschillen, onderscheiden, verdeelen, en *schelling* zou zijn een „onderdeel”, eene „pasmunt”. Aldus oordeelt ook H. A. GRUEBER bij 't woord *shilling*. 2)

In den ouden tijd beteekende *scelling* of *scilling* nu eens een gewicht, nl. het twintigste deel van een pond, dan weer een solidus of stuiver en ook wel het getal 12, omdat een schelling verdeeld werd in 12 penningen; bijv. een schilling sterling = XII sterlingen, een schilling grunschen = XII grunschen; een schillinck sterlinges = XII penningen = III stoters = IIII torrensche grossen. 3)

Dat men er eene onveranderlijke waarde aan hechte van zes stuivers, dagteekent eerst van lateren tijd; het juiste tijdstip is onmogelijk vast te stellen.

De vroeger door ons verklaarde snaphanen waren de eerste, die den naam schelling kregen bij eene vaste waarde van zes stuivers; de oude vliegers of krabbelaars, vroeger voor 4 stuivers uitgegeven, later op 6 stuivers gesteld, waren de oudste arends-schellingen. Bij het placcaat van Leycester, 1586, werd bepaald, dat „die Geldersche, Wtersche ende Vriesche Snaphanen midtsgaders die Zeeusche Schellinghen sullen gaen inde Prouintien daerse

1) O. a. VAN DER CHIJS, Friesland en Groningen, blz 103.

2) HERBERT A. GRUEBER. *Handbook of the coins of great Britain and Ireland*, London 1898.

3) VAN DER CHIJS, als boven, blz. 536, 540.

Vergelijk hiervoor bl. 322: 1 schelling = 6 duiten, dus *twaalf* penningen.

gheslagen zijn tot vi stuyvers". Dan volgen de figuren van „Den Utrechtschen Schellinck tot vi stuyuers, Den Vrieschen Snaphaen tot vi stuyuers, Den Zeelantschen Schellinck tot vi stuyuers".

In de muntwet van 1606 was de naam snaphaan uit de officiële taal verdwenen en werden alleen als wettig betaalmiddel toegelaten de schellingen, sedert 1601 geslagen; de oude snaphanen konden alleen tegen vastgestelde prijzen per pond, of liever per mark, ingewisseld worden.

Sedert kwamen er hoe langer hoe meer verschillende typen van schellingen in de wandeling: men had tot het einde der 18de eeuw: *roos-*, *arends-*, *bank-*, *staten-*, *hoedjes-*, *gehelmd-*, *plakkaat-*, en *scheepjesschellingen*, terwijl de oude grootere soorten nog lang onder den naam van *bakerschellingen* bekend bleven. 't Is niet onnoodig, te zeggen, dat ze dezen naam gekregen hadden wegens hunne geschiktheid, om tot eene fooi voor bakkers te dienen: hunne grootte toch deed ze voor een gulden doorgaan.

Van sommige der opgenoemde soorten werden ook halve geslagen, die voor drie stuivers uitgegeven en *drie* genoemd werden.

De onveranderlijke waarde van zes stuivers deed den schelling vrij algemeen den naam van *zesje* krijgen. Intusschen werden er in Brabant en de aangrenzende deelen van Frankrijk, alsook in Duitschland stukken geslagen, die maar vier of vijf stuivers waarde en het uiterlijk van schellingen hadden; vele andere hadden de innerlijke waarde van zes stuivers en werden daarom gedurende zekeren tijd

gepermitteerd; deze droegen mitsdien den naam van *permissieschellingen* en werden den 8sten Maart 1752 voor goed buiten omloop gesteld. Maar de meeste waren van de slechtere soort. Deze overstroonden ons land, ondanks herhaalde verbodsbepalingen, zij heetten bij het volk *kwade schellingen* of *malle zesjes*. Bovendien waren in het laatst der 17de eeuw onder de schellingen, die in ons land geslagen waren, zoo veel kwade, dat de Staten van Holland den 26^{en} September 1692 en de Staten-Generaal den 10^{en} April 1693 ordineerden, de goede van een stempel te voorzien, n.l. een bundel pijlen en de ongestempelde te reduceeren tot 5½ stuiver, waarom deze den naam van *zesthalven* kregen, en ook wel *malle* of *kwade zesjes* genoemd werden. Voor de stempeling werd 8 stuivers per 100 stuks gevorderd.

In VAN PAFFENRODE'S *De Bedroge Girigheyd* of *Hopman* ULRICH, druk van 1697, vinden wij een voorbeeld van een kwaden schelling. ULRICH zwetst:

„Ij luy platters neemt de dingen soo niet au coeur.
Daer ik en mijns gelijk om een haver caf souden
in duel gaen stappen,
Ja om een *kwaed zesje* souden wij malkanderen
hele emers bloed af tappen”.

Een matroos, die bij 't stranden van zijn schip alles verloren heeft, bedelt geld. Een medelijdend mensch spreekt hem aan:

„Borst, wel ik krijg (schoon ik het niet ruym
heb) medelijen,
Daar is een *Sesje*, hou op van schrijven”.

Als hij wat opgehaald heeft, telt hij zijn schat na:

„Terwijl ik alleen ben, moet ik mijn schat eens
overzien.

In een uur of twee zo veel Duyten en *Zesjes*,
'k vind het raar!”

(CRISPIJN, *Bedrieger*, 1705).

In ALEWIJN'S *Philippijn Mr. Koppelaar* 1707,
telt de knecht op, wat hij uitgegeven heeft:

„Item twee *goede schellingen* aan een kruyer,
die bij de juweliers en zilversmits heeft gezocht
Of er ook eenige juweelen waaren te koop gebrogt.

Item twee *malle zesjes* voor borreltjes aan dito
kruyer,

Item twee *malle schellingen* aan de wagenaars-
knecht,

Item vier caroliguldens aan een kaerel, die daer
woont in de onbekende steeg”.

In VAN HALMAEL'S *De Schijnheilige*, 1708, klaagt
de knecht:

„Wat hebben er in onzen hof wel gesmolt en
gedronken,
Daar geen een *malsesje* aan mij, nog de meid
is geschonken”.—

„Daar is ook wel een paar *zesjes* verdient met
consuleeren,
Had ik geld in mijn zak, ik zou je niet minder
vereeren”.

(*D'ongelijke Broeders* naar TERENCE'S *Adelphi*,
1709).

Consuleeren is raad vragen bij een advokaat of praktizijn, hetgeen maar twee schellingen kostte, als de rechtsgeleerde niet meer dan een beunhaas in 't vak was.

Van daar in 't zelfde stuk:

„Ik kan aan geen practizijn, die maar drie woorden
hooren wil zonder geld te raaken.
Ik kom' er van een uit den hoop, van het geringste
soort,
Die zeide tegens mij: eerst *twee schellingen*
'k Liep kwaad van de Vent, had ik mijn *twee*
sesjes noch,
Hij zou niet getrokken hebben.”

Bij een degelijken advokaat bedroeg het loon voor een advies zes schellingen:

Zoo redeneert Hopman ULRICH (uitgave van 1665)
„Neen, het sal best wesen dat ik eens met een
goed advocaat ga consuleren,
Hier in dien ik mijnen Buerman wel de penning
te gunnen, . . .
Dat moet ik zeggen, daar een ander *ses schellinge*
neemt, dat hij met *de gulden* te vreden is, . . .
Ik plag voor desen meester MEMRTEN wel te
gebruike, maar sey ik maar eens goen dag heer.
't Was strax *ses schellingen* legtse men daer, en
daerom krijgdmn die vogel niet weer.”

Nog een ander voorbeeld:

„JASJE: „Maar zeg ereis, moet de Avokaat al die
boeken leezen?
JAN: Ja toch elk boek drij maal.

JASJE: Dan doet hij dat waragtig te goedkoop, hij
verdiend meer als zes schellingen."

Die advokaat is geheeten BARTOLUS en beweert, dat zijne consultatie wel duizend gulden waard is, waarop JASJE uitroept: „Duizend guldens! KRELIS zei van zes schellingen, neen Advokaat, wij gelijken malkander niet, ik schey er uit," maar BARTOLUS beweert, dat het maar bij manier van spreken was. „Jij zult me ook maar ordinary salaris geeven."

Aan een anderen cliënt vraagt hij echter meer voor een schriftelijk advies: „Schriftelijk Adviezen kosten veel geld, 't Is zo met geen zes schellingen te doen."

(P. BERNAGIE, *De ontrouwe voogd*, 1686).

„Ik ben u dankbaar, heer, voor uw getrouwen raad,
Daar zijn zes schellingen."

(P. LANGENDIJK, *de Wiskunstenars* 1715)

De boete voor hen, die te laat op de beurs kwamen, bedroeg oudtijds een schelling:

„Het beyert daar van twalef uren,
Sinjeur, wil je op de beurs zijn, is 't hoog tijd.
Het kost je een schelling zo je beidt."

(*De malle wedding of gierige Geeraard*, 1681).

Aardig is het dat de schelling ook zijn plaats innam in de rij der scheldwoorden:

„Doch hier is noch ien Soetert (so ick hoor in de stat,
't Is ien man as murch, die met ien ciceronische
welsprekentheyd
En een trony van twalef schellingen, al sijn saken
beleyd."

(STARTER, *Dararde*, 1618.)

Een halve eeuw later schold iemand zijne schoon-
zuster uit voor:

Troni van elf schellingen, kijk hoe bekoorlijk dat
ze ziet!"

(*De gelijke Twelingen*, 1670.)

In *de Herstelde Zoon*, 1711 vinden wij nog een
paar voorbeelden van *zesjes*:

„De kruier: Eerst gelt, zeg ik, of vraag niet een
woord meer.

CRISPIJN: Daar is een *zesje*, spreek gij den
ouden Heer of niet?

Daar is nog een *zesje* om op mijn gezondheid het
glas te kussen. . . .

Patroon, geef hem een *mal zesje*, laat den bloet
een zoopje drinken."

Mal heeft alzoo de beteekenis van „minderwaar-
dig", gelijk de *verklaring van allerhande*
specien, Leeuwarden 1735, bevestigt: „Eenige
schellingen zijn in Holland, waardoor (ik) niet alleen
hier maar op meer plaatzen de VII Verbondene
Landen versta, op lager prijs gestelt wordende
genoemt *malle*, *kwade Schellingen* of *Sestehalven*
omdat ze maar sestehalve stuiver doen."

Maar ook beteekent het „vreemd, uitheemsch".
Het vreemde geld op te wisselen tegen gangbare
munt, was vroeger een werkje voor sommige
Israëlieten, die hun kost verdienden met het
inkoop en verkoopen van gedragen kleederen,
antiquiteiten, porselein, „olde kleeren van mans
ont vrouwen, olde hoede, old linnen oder kanten,
ont seide kausen".

Zoo kwam er een zekere NATHAN met de boodschap aan de deur:

„Juffrouw, habter was *mal geld?* oder wat te wisselen van pistoletten ont ducaaten? Wij willen jou lieden de waarden daarvoor gieben.”

(T. ASSELIJN, *de Spilpenning* 1693).

Dat het inwisselen van vreemd geld een speciaal bedrijf der Israëlieten was, blijkt ook uit plaatsen van veel lateren tijd.

LEVI schelt aan 't huis van BERNARDO en deze doet hem open:

„Ho, ho! ben jij 't? ik groet je,
Vriend LEVI, 'k heb nu niet te wisselen: of moetje Mij spreken buiten dat?

(H. VAN ELVERVELT, *de bedrogen Officier*, 1761).

De zesthalf geeft ons eene aanwijzing om den tijd te bepalen, waarin het drieledig Blijspel *De gewaande Wewenaar met het Bedroge Kermis-kind*, vervaardigd werd. Het is een schimpschrift tegen prof. PETRUS BURMAN, geb. te Utrecht 1668, van 1695 tot 1715 hoogleeraar aldaar. In dit laatste jaar werd hij professor te Leiden, alwaar hij in 1741 overleed.

In dit tooneelstuk komen de volgende regels voor:

„Mijn goeje vriend, 'k wou om *een sestehalf* aan poen
Die klugt nog wel eens verbeteren en verdoen.”

Daar de reduceering der schellingen tot zesthalven in 1693 plaats had en P. BURMAN in 1715

naar Leiden vertrok, ligt de tijd der vervaardiging van deze schimp-trilogie tusschen 1693 en 1715.

Eenzoo is het zonder jaartal verschenen kluchtspelletje: *De Verliefde Droomer, klugtspel in 9 Toneelen, Gedrukt op de zolder, Naast de glazen kolder* eerst na 1693 gemaakt, blijkens de volgende passage:

GIJSBERT (na eene ruzie met zijne meid):

„Nou LIJS, ik heb 't dan niet geseid
Daar is een footje, kom bedaarje.

LIJSJE: Ei lieve Baasje lief, bewaarje
Sesthalfjes voor je maaltijd maar,
Gij hebt ze noodig, goeje Vaar.”

Zesthalven en schellingen werden vroeger ook bij den zak gerekend, een zak van elk bevatte 1000 stuks, zoodat een zakje zesthalven 275 en een zakje schellingen 300 gulden aan waarde vertegenwoordigde.

Van beide geeft P. LANGENDIJK ons een voorbeeld in zijn *Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden*, (gemaakt tusschen 1750 en 1756):

„Gij moest een *zakje scheelingen* verwisselen tegen halve ridders en dukaaten”, en

„daar leef ik vrolijk van.

Hetgeen er verder jaarlijks overschiet kan geen twee *zakjes zesthalven* bedraagen”.

Halve schellingen zijn er weinig aangemaakt; mij zijn alleen bekend de halve gehelme van Gelderland, de halve arendsschelling van Nijmegen, de halve snaphaan en roosschelling van

Zutphen, halve roosschelling van Holland, halve roosschelling van West-Friesland, halve snaphaan en roosschelling van Zeeland, halve snaphaan en roosschelling van Utrecht, halve gehelme schelling van Friesland, halve arendsschelling van Kampen, halve snaphaan en gehelme schelling van Zwolle. Al deze munten behooren tot het tijdvak vóór 1650 en zijn thans zeer zeldzaam; van de latere, in zulk een groot aantal uitgegeven staten- en scheepjesschellingen zijn nooit halve aangemaakt.

Toch moeten van die oude driestuiversstukken omstreeks 1700 nog wel eenige in omloop zijn geweest onder den naam van *drie*.

Wij vinden er een enkel voorbeeld van in de meergemelde *Gewaande Wewenaar*.

Een gezelschap ziet FRANS den liedjeszanger staan, natuurlijk op of bij een brug; een loopt op hem toe en zegt:

„Hoeveel voor zes?

FRANS: Geen een deuyt minder als twee blanken.

Een ander: Geef mij een dozijn van de aardigste.

FRANS: Die twaalf zijn al uytgezocht en zijn de waardigste.

Dezelfde: Vat aan, daar is een *enkelde drie*.

FRANS: Al ter deeg.

Een derde: Daar is een stuiver, daar zal ik er vier voor neemen.”

Gaan wij nu na, dat zes liedjes twee blanken of 12 duiten kosten, dan kost een dozijn 24 duiten of drie stuivers, en vier één stuiver, een *enkelde drie* kan dus niet anders zijn dan een stukje van drie stuivers of halve schelling.

Somtijds hoort men nog wel in gemeenzamen stijl spreken van een *mafje* voor een „kwartje,” dit woord behoort volgens het *Woordenboek* tot de dieventaal of het Bargoensch en tot de studententaal. In de achttiende eeuw beteekende *mafje*: zesthalf; zoo staat in de woordenlijst achter CARTOUCHE (1731). 1) Nadat bij Kon. Besluit van 22 Nov. 1823 alle nog in omloop zijnde schellingen en zesthalven op 25 cents waren gesteld, deed „*mafje*” dus ook dienst voor *kwartje*.

In de volgende aanhaling is een *mafje* een zesthalf:

„De soort van vis mag men die weeten?
Bijlemer trant beeter als uit de haarlemmermeer,
Een pond vier *mafjes* vol hom en smeer,”

(CRISPIJN, *Weezenplaag* 1708)

—
Bij later gebruik is het beslist „kwartje”.

„De Factor is gekondemneerd te betalen twee
maffen.”

(VAN LENNEP, *Klaasje Zevenster*.)

„Guldens en Willempjes, centen en *maffen*”

(KNEPPELHOUT)

„Dat ik juist een *maf* heb geschonken aan het
fonds voor de gewapende dienst”

(*Arnh. Courant* v. 20 April 1858)

„Hij was bij 'n baassie geweest voor twee *mafjes*
in de week.”

(BRUSSE, *Boefje* 29.) 1)

1) Zie *Woordenboek* en *Woordenschat* in voce *Maf* en *mafje*, en *Woordenlijst van het Bargoensch in Onze Volkstaal* III, Kulenburg, 1890.

Het is licht te begrijpen, dat het voor onze voorouders in de 17de en 18de eeuw eene groote moeilijkheid was, al die goede en kwade schellingen, waarvan wij gesproken hebben, uit elkander te houden en geen gevaar te loopen zich te benadeelen bij de ontvangst, of boeten te krijgen bij de uitbetaling van een verboden schelling. In dat bezwaar werd door speculatieve uitgevers te gemoet gekomen, door prenten uit te geven, waarop de goede en kwade munten waren afgebeeld.

Iets dergelijks heeft thans nog plaats in België, waar men verschillende uitgaven van een „Almanach monétaire” kan koopen.

Hierop zijn alle gangbare en ongangbare vijf-frankstukken en franken afgebeeld, hetgeen in een land als België wel noodig is, omdat men er behalve de oudere en nieuwe rijksmunten, ook Fransche, Zwitsersche, Italiaansche en andere stukken ziet circuleeren.

Zulk eene schellingen-prent, in mijn bezit, heeft tot opschrift: „Afbeeldinge Van alle de Schellingen, Die volgens het Placcaat van den 26 September 1692, gearresteert bij haar Ed. Groot Mogende de Heeren Staten van Holland en West-Vriesland vermindert zijn, om die van den 26 December 1692 tot den 26 Maert 1693, uyt te geven en te ontfangen voor 5 stuyvers 12 penningen, en na die tijd niet hooger sullen mogen uytgegeven en ontfangen werden als voor 5 stuyvers 8 penningen. Als mede een Afbeeldinge van de Groninger stuyvers die in de Provintie van Holland en West-Vriesland niet uytgegeven of ontfangen

sullen mogen werden, op poene als in 't Placcaet te zien."

Hieronder volgen de afbeeldingen, waarboven nog staat: „Afbeelding van de Schellingen, verboden bij het Plakaat gedrukt in den Haag den 26 September 1692.

„Figures des Esquelin a baissé par le Placard, imprimé à la Haye, le 26 Septembre 1692."

Geheel onderaan: „t' Amsterdam, bij PIETER ROTTERDAM, Boekverkooper op de Vijgendam op de hoek van de Beurs-poort."

De figuren bestaan uit: een statenschelling van Gelderland 1691, foutief afgebeeld, twee hoedjeschellingen van Zeeland 1671 en 1685, een statenschelling van Utrecht 1691, een arendsschelling van Friesland 1682, drie statenschellingen van Overijssel 1689, 1690, 1691, twee van Groningen en Ommelanden 1684 en 1691, twee van Zutphen 1690 en 1691, drie van Nijmegen 1685, 1686 en 1690, vier van Deventer, 1684, 1685, 1690 en 1691 twee van Kampen 1686 en 1690, drie van Zwolle 1689, 1690 en 1691, en twee der stad Groningen van 1691 en 1692, benevens de twee verboden stuivers van Groningen en Deventer.

Eene andere prent draagt tot opschrift:

„Oprechte Afbeeldinge van alle de Goede en Quade Schellingen, die van deselve munt zijn, om die te kennen en onderscheyden door den datum des Jaars. De Quade Schellingen zijn Geprolongeed voor Goed en Gangbaar van den 26 December 1692 tot den 1 April 1693, om na die tijd niet hooger ontfangen nog uytgegeven te mogen werden als voor 5 stuyv. 8 penningen.

Volgens het tweede Placaat met de verandering Gedrukt in den Haag den 25 December 1692. Alsmede een Afbeelding van de Verbooden stuyvers.”

Ter weerszijden van den titel vindt men de stuivers van Groningen en Deventer afgebeeld, en onder den titel de figuren van tien statenschellingen, een hoedjesschelling en een Frieschen arendsschelling; boven elke figuur staan de jaren, die goede schellingen en de jaren, die kwade hebben opgeleverd. Bijv. boven dien van Nijmegen: 1684, 1687 Goed en alle die te voren gemunt sijn; 1685; 1686, 1688, 1689, 1690 en 1691 Quaad.” En zoo bij alle andere.

Hieronder vindt men nog achttien figuren met het bovenschrijf: „Deze volgende schellingen sijn alle Goet en Gangbaar, het zij in wat jaar deselve geslagen sijn.”

Deze achttien goede schellingen zijn: een snaphaan van Friesland, een roosschelling van Holland, een Brabantsche schelling met den leeuw van FILIPS IV, een Luikschen met den leeuw, een snaphaan van Zwolle, arendsschellingen van Kampen, Zwol, Friesland en Nijmegen, een roosschelling en een Snaphaan van Deventer, een snaphaan van Zeeland, roosschellingen van West-Friesland, Utrecht en Zeeland, een viergrossenstuk van Polen of Lithauen, en sloopjesschellingen van Holland en West-Friesland.

Uit het opgenoemde blijkt, welk eene verscheidenheid van verboden en gepermitteerde schellingen er destijds in omloop was en hoe goed de burger uit zijn oogen moest kijken.

De Brabantsche, Luiksche en Poolsche schelling op deze prent behoorden tot de *permissie-schellingen*.

Toch bleef er voortdurende onzekerheid heerschen omtrent de munten, die men voor hare volle waarde mocht uitgeven of niet. Herhaalde plak-katen trachtten daarin eenig licht te brengen. Voor mij ligt een origineel plakkaat op Oudhollandsch papier gedrukt in den Haag 1752 bij JACOBUS SCHELTUS, „ordinaris Drukker van de Hoog Mog. Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden”.

In dat plakkaat verklaren de Heeren Staten, dat zij den 21 Februari ll. alle permissie- en vreemde schellingen hebben gereduceerd tot vijf en een halven stuiver, maar dat het publiek dit verkeerd heeft begrepen en dat niet alle ongeklopte schellingen, binnen of buiten het grondgebied der Republiek een halven stuiver minder waard zijn.

Integendeel, om dergelijke verkeerde interpretatiën tegen te gaan, verklaren Zij op nieuw dat Hun wil en ernstige meening is, dat onder de bovengenoemde gereduceerde Permissie- en andere vreemde schellingen geenszins moeten worden verstaan de zoodanige, die op de Nederlandsche munten zijn gemaakt, neenmaar, alleen de schellingen buiten het grondgebied van den Staat geslagen.

Daarom zullen van nu aan alle permissie- en vreemde schellingen voor biljoen en ongangbaar worden verklaard, op verbeurte van die schellingen en het tienvoud der waarde als boete voor hem, die ze uitgeeft en hem, die ze ontvangt.

Verder moeten alle gebiljoeneerde schellingen gebracht worden in de munten, de wisselbanken en bij de beëdigde wisselaars tegen een vastgestelden prijs per mark, ten einde versmolten te worden.

De wisselaars en de gekwalificeerde personen, door de magistraten daartoe aangesteld, zullen het ingewisselde biljoen moeten inleveren bij den muntmeester hunner provincie, die den prijs per mark zal betalen en een vierde percent voor wisselloon bovendien. Vervolgens worden de gerechtelijke ambtenaren en magistraten, schouten en gerechten op de dorpen verzocht en gelast, dat zij de diakens en regenten van godshuizen, zoo van de publieke religie, als van alle andere gezindten zonder onderscheid, zullen verplichten, dat deze de gebiljoeneerde schellingen, welke bij de kollekten als anderszins in hunne handen komen, niet weer uitgeven, „nemaar” verbreken en versmelten, op de boeten bovenvermeld.

Daarna wordt aan alle militaire officieren, fabrikanten, kooplieden, manufacteurs, werkbazen en allen, die eenig werk- of ambachtvolk in hunnen dienst hebben, verboden aan hunne soldaten, werk- en ambachtlieden eenige verboden schellingen uit te betalen, maar alleen goede Nederlandsche munt.

En eindelijk wordt door de Staten-Generaal verzocht aan de Heeren Staten der provincien, Vrouwe Gouvernante (Prinses ANNA), Gecommitteerde Raden en Gedeputeerde Staten, en aan alle officieren en „Justicieren” van deze Landen en de Generaliteitslanden dit plakkaat te doen

aanplakken, waar men gewoon is publicatiën aan te plakken.

Hieronder volgen nog in houtsnede de zeer goede afbeeldingen der schellingen, die „tot ses stuivers cours en gang sullen hebben”, namelijk: een roosschelling en een snaphaan van Gelderland, drie roosschellingen van Holland, West-Friesland en Zeeland, een snaphaan van Zeeland en een van Utrecht, een roosschelling van Utrecht, een snaphaan van Friesland, vier arendsschellingen van Friesland, Kampen en Zwolle, een gehelme schelling van Zwolle, een roosschelling en een snaphaan van Deventer, alle van de jaren 1582 tot 1601, dus tijdens de uitgifte van het plakkaat reeds anderhalve eeuw oud en omstreeks 1830 nog in omloop en als de bovengenoemde *bakerschellingen* bekend.
